

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 12, Temmuz/July 2024, ss. 425-434.

Geliş Tarihi–Received Date: 24.12.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 03.02.2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

ERKEN MEMLÜKLER ZAMANINDA RESMÎ POSTA SİSTEMİ

(SULTAN BAYBARS DÖNEMİ 1260-1277)*

 10.53718/gttad.1409394

 RAKKUŞ KARADUMAN**

ÖZ

Posta sistemi, yani haber alma sistemi, devlet aygıtının oluşumu, istikrarı ve hâkimiyetiyle yakından bağlantılı olmasından dolayı tarih ve siyasal antropolojinin alanına dâhil olmaktadır. Devletin hâkimiyetini sürdürebilmesi için gerekli olan haber alma sistemi, hızlı ve güvenli bir şekilde yerine getirilmesi gereken faaliyetlerden biridir. Tarihi oldukça kadim olan resmî posta sisteminin Persler döneminde kurulduğu bilinmektedir. Posta teşkilatı, zaman içerisinde devamlı olarak Roma İmparatorluğu, Sasaniler, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Moğollar ve Eyyûbiler döneminde geliştirilerek kullanılmıştır. Eyyûbî Devleti'nin mirası üzerine kurulan Memlûk Devleti resmî posta sistemini haleflerinden devralmışlardır. Ancak Eyyûbîler döneminin sonunda Haçlılar ve Moğollar ile olan temaslar, posta teşkilatının bozulmasına sebep olmuştur. Bu sistem, Memlûklerde devlet otoritesinin ihtiyaçlarından doğmuş ve gerek siyasi gerek ekonomik idareyi devam ettirebilmek için her daim ön planda tutulmuştur. Sultan Baybars döneminde Memlûk Devleti'nde Eyyûbîler döneminde bozulan resmî posta sisteminin düzenli hale getirilmesi için faaliyetler yürütülmüştür. Bazı araştırmacılara göre Sultan Baybars, Moğollardan da esinlenerek posta teşkilatını kapsamlı bir şekilde yeniden inşa etmiştir. Bu bağlamda *divanu'l-inşa*, Sultan Baybars'ın yeniden düzenlediği temel kurumlardan biri olmuştur. *Divanu'l-İnşa*'da *mukaddemu'l-berid*, *rikâbiyye*, *harisâniyye* ve *candâriyye* gibi görevliler yer almıştır. Görevlilerin yanında at ve hecin postaları, güvercin postaları, ateş işareti ile haberleşme olmak üzere üç çeşit haberleşme usulü kullanılmıştır.

Resmî posta sisteminin başka temel görevlerinden biri ise istihbarat sağlamaktır. Bu işle de *berîdî* adlı görevliler ilgilenmiştir. Baybars, istihbarat alma sürecini çok yakından takip etmiş ve bazen faaliyetleri bizzat kendisi de dâhil olarak yürütmüştür. Aynı zamanda düşmana tedbir alma konusunda haber alma faaliyetlerini sınır bölgelerindeki kabilelerden istifade ederek de sağlamıştır. Baybars döneminde yeniden oluşturulan posta istasyonlarının ilk güzergâhları Moğol birliklerinin hareketleri hakkında hızlıca bilgi alma amacıyla Kahire-Gazze-Baalbek-Dımaşk ve Fırat sınırındaki Birecik ve Rahbe'de kurulmuştur. Bu istasyonların ortalama 25 kilometrede bir kurulduğu kabul edilmektedir. Posta teşkilatının Sultan Baybars'ın ilk dönemlerinde Mısır coğrafyasında ve Kahire'den Dımaşk'a giden güzergâhta faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Sultan Baybars'ın saltanatının sonlarına doğru posta yolu yaklaşık 3000 kilometrelik güzergâhı kapsamaktaydı. Sultan Baybars döneminde resmî posta sistemi bizzat hükümdar tarafından kontrol edilmekteydi. Bu kurumdaki görevliler sadece resmi prosedürleri yürütmekteydi. Memlûk Devleti'nin 14. ve 15. yüzyıllardaki durumu bir yanılsamaya yol açmamalıdır. O tarihten itibaren bürokrasinin gelişmesi ve saray ileri gelenlerinin çokluğu, sultanın devlet işlerinin yönetimindeki aktif rolünü elinden almıştı. Ancak Sultan Baybars'ın saltanatında durum oldukça farklıydı; ne sultanın güçlü kişiliği, ne gelenek, ne de ülkenin belirsiz istikrarı hareketsizliğe müsaitti. Bundan dolayı Sultan, idari yapının etkin yönetimini üstleniyordu ve tüm meselelere bizzat karar veriyordu. Nitekim Sultan Baybars döneminde bölgedeki askerî koşullar posta sisteminin düzenli bir hale getirilmesi için bir mecburiyetti. Sultan Baybars döneminde en zirve noktasına ulaşmış olan posta teşkilatının organizasyonu, posta yolları, posta görevlileri, posta araçları ve casusluk faaliyetlerinin incelenmesi bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

* Bu makale, Prof. Dr. Kazım Paydaş danışmanlığında yürütülen “Moğollarda ve Memlûklerde Haber Alma Teşkilatı” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Araş. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mersin/TÜRKİYE, E-Posta: rakkuskaraduman@outlook.com, ORCID ID: 0000-0003-3583-1691.

ERKEN MEMLÜKLER ZAMANINDA RESMÎ POSTA SİSTEMİ (SULTAN BAYBARS DÖNEMİ 1260-1277)

Anahtar Kelimeler: Sultan Baybars, Divanu'l-İnşa, Resmî Posta, Casusluk, İstihbarat.

FORMAL POSTAL SYSTEM IN THE EARLY MAMLUK STATE PERIOD (SULTAN BAYBARS PERIOD 1260-1277)

ABSTRACT

The postal system in other words the news-receiving system, is closely linked to the formation, stability and dominance of the state apparatus and therefore falls within the field of history and political anthropology. The information system, which is necessary for the state to maintain its sovereignty, is one of the activities that must be carried out quickly and safely. It is known that the official postal system, whose history is quite ancient, was established during the Persian period. The postal organization was continuously developed and used during the Roman Empire, Sassanids, Umayyads, Abbasids, Seljuks, Mongols and Ayyubids. The Mamlük State, which was founded on the legacy of the Ayyubi State, took over the official postal system from its successors. However, at the end of the Ayyubid period, contacts with the Crusaders and Mongols caused the postal organization to deteriorate. This system was born out of the needs of state authority in the Mamluks and was always prioritized in order to maintain both political and economic administration. During the reign of Sultan Baybars, activities were carried out to regularize the official postal system in the Mamluk State, which had deteriorated during the Ayyubid period. According to some researchers, Sultan Baybars was inspired by the Mongols and rebuilt the postal organization comprehensively. In this context, Divan al-Insha was one of the main institutions Sultan Baybars reorganized. Divan al-Insha included officials such as mukaddam al-berîd, rikâbiyye, harisâniyye and candâriyye. In addition to the officials, three types of communication methods were used: horse and hecin posts, pigeon posts, and communication by fire signal.

Another main task of the official postal system was to provide intelligence. This task was also handled by officials called berîdî. Baybars followed the intelligence gathering process very closely and sometimes carried out the activities himself. At the same time, he also utilised the tribes in the border regions to take measures against the enemy. The first routes of the postal stations, which were reconstructed during the Baybars period, were established in Cairo-Gaza-Baalbek-Damascus and Birecik and Rahbe on the Euphrates border in order to quickly obtain information about the movements of the Mongol troops. It is accepted that these stations were established every 25 kilometres on average. It is known that the postal organisation operated in Egypt and on the route from Cairo to Damascus during the early reign of Sultan Baybars. Towards the end of Sultan Baybars' reign, the postal route covered approximately 3000 kilometres. During the reign of Sultan Baybars, the official postal system was controlled by the monarch himself. The officials in this institution only carried out official procedures. The state of the Mamluk State in the 14th and 15th centuries should not lead to an illusion. Since then, the development of the bureaucracy and the large number of court dignitaries had taken away the sultan's active role in the management of state affairs. However, in the reign of Sultan Baybars, the situation was quite different; neither the sultan's strong personality, nor tradition, nor the uncertain stability of the country was conducive to inactivity. Therefore, the Sultan assumed the active management of the administrative structure and decided all matters personally. Indeed, during the reign of Sultan Baybars, the military conditions in the region necessitated the regularisation of the postal system. The organisation of the postal system, which reached its peak during the reign of Sultan Baybars, postal routes, postal officials, postal vehicles and espionage activities constitute the subject of this study.

Keywords: Sultan Baybars, Divan al-Inşa, Official Post, Espionage, Intelligence.

GİRİŞ

Posta sistemi, teşkilatlı devletlerin ortaya çıkışından itibaren kullanıla gelmiştir. Esasen insanların haberleşme ihtiyacını hissettikleri andan itibaren posta işlemleri değişik şekilde var olmuştur. Bu posta sisteminin genel özelliği modern dönemin aksine devlete ait haberleşme faaliyetlerinin yürütülmesidir.¹ Gerçekte posta sistemi, yani haber alma sistemi, devlet aygıtının oluşumu, istikrarı ve hâkimiyetiyle yakından bağlantılı olmasından dolayı tarih ve siyasal antropolojinin ilgi alanıdır. Devletin hâkimiyetini devamı için gerekli olan haber alma sistemi, hızlı ve güvenli bir şekilde yerine getirilmesi gereken işlerdendir. Eski çağlardan itibaren Orta Doğu

¹ Mehmet Şimşir, *İlk Dönem İslâm Tarihinde Haberleşme, (Râşid Halifeler Sonuna Kadar)*, Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2011, s. 247; Hatice Güler, "Memlûklerde Berîd Teşkilatı", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 39/12, Nisan, 2019, s. 203; Mehmet Mahfuz Söylemez, "Berîd Teşkilatının Menşesine Dair Bazı Yeni Bulgular", *İslâmiyat*, S. 2/4, Ankara 2001, s. 139; Taner Yıldırım, "Abbasilerde Bilgi Toplama ve Haberleşme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1/27, Elazığ 2017, s. 249.

ve Çin’de devlet yazışmalarının hayvanlarla hızlı bir şekilde iletilmesine yönelik sistemler, bölgeye, iklime ve araziye bağlı olarak atlar, katırlar, tek hörgüçlü develer ve eşekler gibi hayvanlarla yürütülmüştür.²

Tarihte sistemli bir posta teşkilatının Persler döneminde kurulduğu kabul edilmektedir.³ Daha sonra bu teşkilat Roma İmparatorluğu ve Sasaniler tarafından da kullanılmıştır.⁴ Orta Çağ’da Yakındoğu’da Moğolların devlet teşkilatı etkisinden kalan devletler dışında⁵, tüm İslâm devletlerinde posta sistemine “berîd” ismi verilmekteydi.⁶ Orta Çağ’da berîd kavramı geniş manasıyla “posta hayvanı, süvari postacı, devlet postası, posta menzili ve iki posta menzili arasındaki mesafe” gibi manalarda kullanılmıştır.⁷ Aynı zamanda kelimenin istihbarat elde etme manası da bulunmaktadır. Kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. el-Kalkaşandî, berîd kelimesinin Pehlevce (Farsça) olduğunu daha sonra Arapçaya geçtiğini ifade etmektedir. Ona göre İran’da bulunan posta hayvanlarının diğerlerinden ayırt edilebilmesi için kuyruğu kesilirdi. Buna da kuyruğu kesik hayvan anlamında “bürîde-düm” denirdi. Bu kelime Arapçaya ise berîd şeklinde geçmişti.⁸ Berîd kelimesinin kökeni hakkında tafsilatlı bir çalışma yapan Mehmet Mahfuz Söylemez, el-Kalkaşandî ve diğer yazar ve araştırmacıların aksine berîd kelimesinin büyük olasılıkla yine Pehlevce “getiren, götüren, kaldıran, binen, taşıyan, taşınan, anne, anne rahmi, hamile kadın” manasına gelen ve mastarı *burtan* olan *burd* kelimesinden türetildiğini öne sürmüştür. Yine ona göre postayı götüren tatar “götüren” anlamında berîd denilmiştir.⁹ Berîd kelimesinin kökeni her ne olursa olsun bu teşkilat Orta Çağ boyunca hatta modern dönemlere kadar resmî devlet postası olarak faaliyet göstermiştir.

Kaynaklar İslâm tarihinde posta teşkilatını kuran ilk kişinin Muâviye b. Ebî Süfyân (661-680) olduğunu belirtmektedirler.¹⁰ Muâviye b. Ebî Süfyân, ülke içerisinde istikrarı sağladıktan sonra, posta sistemini kurmak için İran ve Rum’dan memurlar getirterek düzenli bir haber alma teşkilatı tesis etti.¹¹ Muâviye döneminde kurulan bu teşkilatın ilk kuruluş amacı, hilafet merkezi ile diğer bölgeler arasındaki resmî yazışmaların, haberleşmelerin süratli bir şekilde yürütülmesiydi. Daha sonra bu teşkilatın kapsamı genişleyerek istihbarat amacıyla da kullanıldı.¹² Emevîler döneminde özellikle Abdülmelik b. Mervân zamanında (685-705), posta teşkilatı daha da geliştirildi. Ömer b. Abdulazîz zamanında (717-720) ana yollar üzerine posta menzilleri inşa edildi.¹³ Ancak Emevîler’de II. Mervan zamanında (744-750) posta sisteminde aksaklıklar meydana geldi ve bu durum Abbâsî halifesi Muhammed el-Mehdî zamanına (775-785) kadar devam etti.¹⁴ Hârûnürreşîd (786-809) halife olunca posta sisteminin önemini kavradı ve veziri Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî’ye bu teşkilatın yeniden düzenlenmesi için emir verdi. Abbâsîler içerisinde posta teşkilatının düzeni, 11. yüzyılın ortalarında Büveyhîlerin Abbâsî halifeleri üzerindeki tahakkümüne kadar sistemli olarak devam etti. Büveyhîler Bağdat üzerinde kontrolü sağlayınca

² Didier Gazagnadou, “Les Postes à Relais de Chevaux Chinoises, Mongoles et Mameloukes au XIIIe siècle: un cas de Diffusion Institutionnelle”, *Actes des Congrès de la Société des Historiens Médiévistes de L’enseignement Supérieur Public, 24e congrès*, Avignon, 1993, La circulation des nouvelles au Moyen-Age, Paris 1994, s. 243.

³ Söylemez, *agm*, s.140; Şimşir, *agt*, s. 247.

⁴ Jelle Bruning, “Developments in Egypt’s early Islamic postal system (with an edition of P.Khalili II 5)”, *Bulletin of SOAS*, S. 1/81, Cambridge 2018, s. 26-27; Mehmet Aykaç, *Abbâsî Devleti’nin İlk Dönemi İdarî Teşkilatında Divânlar (132-232/750-847)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 50; Ramazan Şeşen, *Selâhaddin Eyyübî ve Dönemi*, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 265.

⁵ Kara-Koyunlu ve Ak-Koyunlu Devleti’nde devlet posta sistemine Moğolların kullandığı yam ismi verilmekteydi. Bkz. İlhan Erdem ve Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Siyasî Tarihi ve Yönetim Yapısı*, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2021, s. 235; Ahmet Korkmaz, *Kara-Koyunlu Devleti’nin Askerî Teşkilatı*, Efeakademi Yayınları, İstanbul 2022, s. 51.

⁶ Nesimi Yazıcı, “Klâsik İslâm Döneminde Haberleşme Kurumu ile İlgili Bazı Mülâhazalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXIX, Ankara 1987, s. 378; Söylemez, *agm*, s. 139.

⁷ Mehmed Fuad Köprülü, “Berîd”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Eskişehir 2001, s. 541; İbrahim Harekât, “Berîd”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 498; Güler, *agm*, s. 204; Didier Gazagnadou, “The Iranian Origin Of The Word ‘Barid’”, *Journal Of Persianate Studies*, C. 10, Leiden 2017, s. 52; Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 400.

⁸ Ebi’l-Abbas Ahmed el-Kalkaşandî, *Subhü’l-A’şa fi Sinâati’l-İnşa*, C. 14, Darü’l-Kütübü’s-Sultaniyye, Kahire 1919, s. 367; Nazir el-Hassan el-Su’dâvi, *Nizâmü’l-Berîdî fi ed-Devleti’l-İslâmiyye*, Darü’l-Mısırî, Kahire 1953, s. 19-20; Abdulganî Abdulaziz Ziyâdat, “Turukü’l-Berîd fi’Mısır Asrı Selatini’l-Memaliki’l-Bahriyye (748-784 h./1250-1381 m.)”, *el-Mecelletü’l-Coğrafiyyetü’l-Arabiyye*, S. 1/48, Kahire 2017, s. 157.

⁹ Söylemez, *agm*, s.142. Berîd kelimesinin Farsça kökenli olduğu hakkında ayrıca bkz. Gazagnadou, *agm*, s. 49-56.

¹⁰ el-Kalkaşandî, *age*, s. 367- 368; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta’rif bi’l-Mustalahi’ş-Şerif*, tahk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Darü’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 239-240; İbnü’t-Tiktaka, *El-Fahrî (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirler Tarihi, 632-1258)*, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s. 88.

¹¹ el-Kalkaşandî, *age*, s. 368; el-Ömerî, *age*, s. 240; el-Su’dâvi, *age*, s. 51-52.

¹² Kuşçu, *age*, s. 401.

¹³ el-Ömerî, *age*, s. 240; el-Kalkaşandî, *age*, s. 368-369; Kuşçu, *age*, s. 401; Aykaç, *agm*, s. 51.

¹⁴ el-Kalkaşandî, *age*, s. 368-369, el-Ömerî, *age*, s. 240-241.

ERKEN MEMLÜKLER ZAMANINDA RESMÎ POSTA SİSTEMİ (SULTAN BAYBARS DÖNEMİ 1260-1277)

hareketlerini halifeden saklamak için posta sistemini kesintiye uğrattılar.¹⁵ Posta sistemi, Abbâsilerin yanında Selçuklular¹⁶, Zengiler¹⁷ ve Eyyübîler¹⁸ zamanında teşkilatlı bir şekilde kullanılmaktaydı.

İslam devletlerinde faaliyet gösteren resmî posta (*berîd*) kurumu, günümüzdeki posta idaresiyle kıyaslandığında özgün bir işlevselliğe sahiptir. Bu dönemde posta kurumunun lideri veya yöneticisi, günümüz istihbarat dairesi başkanları veya müfettişleriyle benzer bir rol üstlenmiştir. *Sâhib-i berîd* veya *Sâhib-i haber* olarak adlandırılan bu kişi, halifenin veya emîrin özel bir ajanı olarak görev yapar, istihbarat toplama yetenekleri ve iletişim ağının kontrolüyle halife için gözlemci ve dinleyici bir nitelik taşır. Dolayısıyla posta kurumu, modern anlamda bir istihbarat teşkilatı olarak kabul edilebilir.¹⁹

1. Sultan Baybars Döneminde Posta Sistemi

Memlûklerden önce yukarıda kısaca belirttiğimiz gibi, Müslüman-Türk devletlerinde muntazam bir resmî posta sistemi mevcuttu. Eyyübî mirası üzerine kurulan Memlûk Devleti de bu sistemi haleflerinden devralmışlardı. Ancak Eyyübî Devleti'nin sonlarına doğru devletin içinde yaşadığı sorunlar ve bilhassa Suriye'de Haçlılar ile yapılan savaşlar, resmî posta sistemini bozmuştu. Tüm bunlara rağmen Memlûk dönemi haber alma sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan resmî posta teşkilatı, Memlûk Devleti'nde Yakınoğu'da; özellikle Mısır-Suriye-büyük bir gelişim gösterdi.²⁰ Kaynaklar ve araştırmacılar ittifakla Sultan Baybars döneminin başlangıcında Memlûk Devleti'nde daha önce bozulan posta sisteminin düzenli hale geldiğini belirtmektedir. el-Yunûnî, Sultan Baybars'ın haberlerin ülkesinin en uzak bölgesinden dahi en kısa sürede merkeze ulaşması için posta teşkilatını tesis ettiğini kaydeder.²¹ Yine Makrizî, Baybars'ın hükümdar olunca tüm güzergâhlarda posta istasyonları ihdas ettiğini ve böylece Kahire'de bulunan Kal'atü'l-cebel'den Dımaşk'a haberlerin dört günde gittiğini ve aynı sürede geldiğini belirtir. Ayrıca eyaletlerden gelen haberlerin buraya haftada iki kez ulaştığını bildirir.²² Böylece Sultan Baybars, kaleden ayrılmadan görevden alınmalar ve atamalarla ilgili tüm kararları veriyordu. Sultan Baybars, 1260-1261 yılı içerisinde posta teşkilatı organize olana kadar önemli miktarda harcamalar gerçekleştirdi.²³ Sultan Baybars'tan önce posta teşkilatına gerektiği kadar önem verilmemişti. Önceleri postacılar Dımaşk'tan Kahire'ye kadar olan mesafeyi yedi günde kat ediyordu ve orada da bir süre beklemek zorunda kalıyordu. Sultan'ın gelen habere cevap yazması, mektubun mühürlenmesi oldukça zaman kaybına sebep oluyordu ve bu durum önemli meselelerin gecikmesine yol açıyordu.²⁴

Nitekim Sultan Baybars, Mısır, Şam, Halep ve Fırat kıyasına kadar yerlerin kontrolünü ele geçirdikten sonra Dımaşk'a *naip*, *vezir*, *kadı* ve *katibü'l-inşa* tayin etti. Buraya *katibü'l-inşa* olarak tayin edilen kişi es-Sahib Şerafeddin Ebu Muhammed Abdu'l-vehhab idi. Sultan Baybars ondan, sürekli Frankların ve Tatarların haberlerini bildirmesini istemişti. Hatta "Mümkünse bir gece ve gündüzü [bana] haber vermeden geçirme" tavsiyesinde bulunmuştu.²⁵ Esasen Şerafeddin, Sultan Baybars'a halifeler döneminde postanın nasıl düzenlendiğini anlatmış ve yeniden kurulmasını teklif etmiştir. Sultan Baybars, bu fikri beğenmiş ve Şerafeddin'e bu konuda çalışmalar yapmasını emretmişti. Bu tarihten itibaren posta teşkilatı düzenli olarak işlemeye başlamıştır.²⁶

Yukarıda belirttiğimiz gibi Sultan Baybars Dımaşk'tan haberlerin süratle gelmesi; Moğol ve Haçlıların haberlerini zamanında ve muntazam almak için *hayl el-berîd* (*hayl el-berîdiyye/el-berîd el-mansûr*)'e büyük masraflar harcayarak posta teşkilatını düzenlemişti. Resmî posta vasıtasıyla Fısıltı gazetesinin haberleri teyit edilmekteydi. Haberler cuma günleri iki defa gelirdi. Postacının getirdiği haberler sefer başlamasına sebep olabiliyor ya da sefer yapılacağı zaman postacı çıkıyordu. Memleketi her yanındaki askeri hareketlerin haberleri

¹⁵ el-Ömerî, *age*, s. 241; el-Kalkaşandî, *age*, s. 369.

¹⁶ Selçuklular döneminde posta teşkilatı hakkında bkz. Coşkun Alptekin, "XI-XII. Yüzyıllarda Selçuklular ile Atabeyliklerde Posta ve İstihbarat", *Selçuklu ve Atabeglikler Tarihi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman G. Özgüdenli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s. 19-27.

¹⁷ Zengiler döneminde posta teşkilatı hakkında bkz. Coşkun Alptekin, "Musul Atabegliği Zamanında Posta Teşkilatı", *Selçuklu ve Atabeglikler Tarihi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman G. Özgüdenli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s. 111-114; Halil İbrahim Gök, *Musul Atabegliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2013, s. 455-457.

¹⁸ Tülay Yürekli, "Zengiler ve Eyyübîlerde İstihbarat", *Türkiyat Mecmuası*, C. 72/2, İstanbul 2017, s. 293-311.

¹⁹ Corci Zeydan, *İslam Uygurluğu Tarihi I*, çev. Nejet Gök, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 299; Güler, *agm*, s. 207.

²⁰ Altan Çetin, "Memlûk Ordusunda Haberleşme ve Casusluk", *Kuruluşta Günümüze Türk Ordusu, On İkinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri-I*, 20-22 Mayıs 2009-İstanbul, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 116; Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 186-187.

²¹ Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yünîni, *Zeylû Mir'ati'z-Zemân*, C. 3, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1954, s. 255. Ayrıca bkz. İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-dühûr*, C. I/1, tahk. Muhammed Mustafa, Kahire 1984, s. 303.

²² Takîyeddin Ahmed b. Ali Makrizî, *Kitâbu's-Sulûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mulûk*, tahk. Muhammed Abdulkadir Atâ, C. 1, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 1997, s. 527.

²³ İbn Abdüzzâhir, *Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars*, çev. Aydın Usta, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s. 58; Jean Sauvaget, *La Poste aux Chevaux dans L'empire des Mamelouks*, Librairie D'amérique et D'orient, Paris 1941, s. 10.

²⁴ Enver 'Avde el-Hâlidî, "Devr Nizamü'l-berîd fi el-Mu'arek ve'l-Futühâtü'l-Harbiyyet fi'l-asrû'l-Memaliki'l-Bahri", *Mecelletü'l-Ulumu'l-İnsâniyyet ve'l-İçtimâ'iyet*, 1/43, Gazze 2016, s. 317.

²⁵ el-Ömerî, *age*, s. 242; el-Kalkaşandî, *age*, s. 370; Francis Dvornik, *Origins Of Intelligence Services*, Rutgers University Press, New Jersey 2016, s. 227-228; el-Hâlidî, *agm*, s. 318.

²⁶ Sauvaget, *age*, s. 12.

posta teşkilatı vasıtasıyla gelip gidiyordu.²⁷ Sultan Baybars'ın düzenlemeleri sonucunda posta Kahire'den Kerek'e üç günde, Fırat Nehri kıyısındaki Birecik'e altı günde, Rum sınırındaki Antep'e on günde, Sis (Kozan)'e yedi günde, Halep'e beş günde, olağanüstü durumlarda ise dört günde ulaşıyordu. Mısır sınırlarındaki posta ise Kahire'den Kûs'a üç günde, İskenderiye limanına ise bir günde ulaşıyordu.²⁸ Posta güzergâhlarının kurulmasında Moğol etkisi ziyadesiyle fazlaydı. Çünkü Moğolların Bağdat ve Suriye üzerine düzenleyecekleri seferlerin haberlerinin merkeze bir an önce gelmesi hedeflenmekteydi. Bu sebeple Sultan Baybars ilk olarak posta güzergâhlarını Moğol birliklerinin hareketleri hakkında hızlıca bilgi alma amacıyla Kahire-Gazze-Baalbek-Dımaşk ve Fırat sınırındaki Birecik ve Rahbe'de kurdurmuştu. Posta menzilleri (istasyonları) takriben 25 kilometrede bir kurulmaktaydı.²⁹ Kaynaklarda kesin bir bilgi olmasa da posta teşkilatının Sultan Baybars'ın ilk dönemlerinde, Mısır topraklarında ve Kahire'den Dımaşk'a giden yolda faaliyet gösterdiğini kabul edilebilir. Ancak aynı zamanda, Sultan Baybars'ın kendi yaşamı boyunca bile posta teşkilatının topraklarının genişlemesiyle birlikte geliştiği söylenebilir.³⁰ Nitekim Sultan Baybars'ın saltanatının sonlarına doğru posta yaklaşık 3000 kilometrelik yol ve güzergâhı kapsamaktaydı.³¹

2. İdari Organizasyon

Divanu'l-İnşa'ya bağlı olan resmî posta (*berîd*) dairesi *mukaddemu'l-berîd* denilen bir emîrin kontrolündeydi. Ayrıca ona bağlı *rikâbiyye*, *harisâniyye* ve *candâriyye* gibi gruplar vardır. Tüm bu gruplar hükümetin uyguladığı gizliliğin temsili olarak *devâdâr* ve *kâtibü's-sırra* resmî posta konusunda hizmet ederlerdi.³² *Kâtibü's-sırra* görevi posta ve elçiliklerin geliş ve gidişleriyle ilgilenmekti. Posta hizmetindeki emîrlerin tayini ona aitti. Bu sebeple kendisine *emîr el-berîd* unvanı da verilmişti. İstihbarat işiyle görevli şahsa da *berîdî* deniyordu. Bunların yanında *emîr ahûriyye el-berîd* denen bir görevli vardı. Bu kişinin görevi Dımaşk ve havalisindeki posta atları (*huyûl el-berîd*) ile ilgilenmekte idi.³³ Ancak Memlûk dönemindeki bu posta organizasyonunu içerisindeki görevlileri Baybars dönemi için de genellemeyiz. Sultan Baybars döneminde *emîr-i devâdar* bir belgeye imza attığında yazıyı hükümdara sunmak zorunda olan sınırlı yetkileri olan bir görevliydi. *Kâtibü's-sırra* ise daha sonra kendisine duyulan güven ya da otoritenin dışında sönük bir role sahipti.³⁴ Bunun yanında Sultan Baybars, ülkenin çıkarları ve devlet sırlarını haberciler vasıtasıyla elde ediyordu. Bu haberciler genel olarak, sultana özel hayatının her alanında hizmet eden, aynı zamanda başkent dışındaki görevler için casus olarak kullanılan *hassakiyelerdi*.³⁵ Sultan Baybars döneminde bu kurumun bizzat onun tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır. Memlûk Devleti'nin 14. ve 15. yüzyıllardaki durumu bir yanılsamaya yol açmamalıdır. O tarihten itibaren bürokrasinin gelişmesi ve saray ileri gelenlerinin çokluğu, sultanın devlet işlerinin yönetimindeki aktif rolünü elinden almıştı. Ancak Sultan Baybars'ın saltanatında durum oldukça farklıydı; ne sultanın güçlü kişiliği, ne gelenek, ne de ülkenin belirsiz istikrarı hareketsizliğe müsaitti. Bundan dolayı Sultan, idari yapının etkin yönetimini üstleniyordu ve tüm meselelere bizzat karar veriyordu.³⁶

Sultan Baybars, resmî posta yoluyla gelen haberler konusunda hiçbir zaman veziriyle istişare etmiyordu. Baybars, posta yoluyla gelen tüm mektupların huzurunda okunmasını istemişti ve durumun iktizasına göre cevapları kendisinin de yazdığı oluyordu. Bu konuda hiçbir gecikmeye tahammülü yoktu. Bir ulak gelirse birkaç saat içerisinde cevap yazılıp gönderilirdi, sultanın bu konuda takip ettiği değişmez rutin buydu.³⁷ Öyle ki Sultan Baybars posta hangi vakitte gelirse gelsin dikkate alırdı. Nitekim 15 Şubat 1265 tarihinde Şam Valisi el-Emîr Cemaleddin en-Necibi'den bir ulak geldi. Bu sırada sultan otağında hamama girmişti. Haber geldiğini duyunca beklemeksizin giyinmeden kalktı ve mektubun içeriğini okudu. Mektubun içerisinde Hama Sahibi el-Melik el-Mansur'un el-Emîr İzzeddin Ugân'ın bir grup emîrle birlikte pazartesi günü (9 Şubat 1265) Birecik'e ulaştığı yazıyordu. Birecik'ten gelen mektubun yazıldığı tarihten Yübnâ'ya ulaşmasına kadar geçen süre dört gündü. Önce Hama'ya oradan da haber güvercini ile Dımaşk'a buradan da ulak eliyle Yübnâ'ya gelmişti. Bütün bunlar Sultan Baybars'ın posta sistemine gösterdiği düzenlemeler sayesinde gerçekleşmişti. Nitekim Birecik'ten gelen haberler kendisine ulaştığında o sahil beldelerinin başında ve dört günlük mesafedeydi. Hamamda olmasına karşın aceleden

²⁷ Çetin, *agm*, s. 116; Çetin, *age*, s. 187.

²⁸ el-Hâlidî, *agm*, s. 318.

²⁹ Gazagnadou, "Les Postes à Relais de Chevaux Chinoises", s. 248.

³⁰ Sauvaget, *age*, s. 24.

³¹ Gazagnadou, *agm*, s. 248.

³² Güler, *agm*, s. 207.

³³ Çetin, *agm*, s. 116-117; Çetin, *age*, s. 187.

³⁴ Syedah Fatima Sadeque, "Development Of Al-Barid Or Mail-Post During The Reign Of Baybars I Of Egypt (1260-1276 A.D.)" *Journal Of The Asiatic Society Of Pakistan*, C. 14/ 2, Pakistan 1969, s. 174. Memlûk Devleti'nde posta görevlileri hakkında geniş bilgi için bkz. Güler, *agm*, s. 208-213.

³⁵ Sadeque, *agm*, s. 175.

³⁶ Sadeque, *agm*, s. 173.

³⁷ Sadeque, *agm*, s. 174.

ERKEN MEMLÜKLER ZAMANINDA RESMÎ POSTA SİSTEMİ (SULTAN BAYBARS DÖNEMİ 1260-1277)

elbisesini bile giymeye sabır gösteremiyordu. Bilakis işin gecikmesinden korkarak dışarı çıkmıştı.³⁸ Ayrıca haberi alan Sultan Baybars, Moğollara karşı birliklerin hemen harekete geçmesi için Birecik'e bir postacı gönderdi.³⁹

Memlûklerde haberleşme işleri için at ve hecin postaları, güvercin postaları, ateş işareti ile haberleşme olmak üzere üç çeşit haberleşme usulü kullanılıyordu.⁴⁰ Bu dönemde postacıların görevli olduklarının belirli olması için bir levha kullanılmaktaydı. Bu levhalar bir bakıma Moğol posta sistemi içerisinde kullanılan *payzaya*⁴¹ benzemektedir. El-Kalkaşandı'ye göre gümüş olan bu levhaların bir yüzünde "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir" yazılı, diğer yüzünde "Müşrikler istemese de bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen"⁴² ibareleri bulunmaktadır.⁴³ Levhaların üzerindeki yazılarda görüldüğü gibi, postacının görevinin önemi vurgulanmaktadır. Bu levhalar üzerinde ayrıca sultanın adı ve unvanları da bulunmaktaydı. Postacı bu gümüş levhayı boynuna asardı. Böylece postacı olduğu kolaylıkla anlaşılırdı ve posta istasyonlarında rahatça atlarını değiştirebilirdi. Postacı görevini tamamladıktan sonra bu gümüş levhayı *divanü'l-inşaya* teslim ederdi. Bu gümüş levha sayesinde rahatça seyahat eder ve imtiyaz elde etmiş olurdu.⁴⁴ El-Kalkaşandı'nin kaydettiği gümüş levhaların dışında postacıların kullandığı yuvarlak, yaklaşık on iki santimetre çapında, altın ve bakırdan yapılmış levhalarda bulunmaktaydı.⁴⁵

3. Sultan Baybars'ın Haber Alma Sistemine Verdiği Önem

Sultan Baybars, Memlûk Devleti hükümdarı olduğunda Yakınoğu'da başlıca Moğollar ve Haçlılar gibi iki problem bulunmaktaydı. Bu sebeple ülke sınırları içerisinde yaşanan sorunlar ve saldırıların bir an önce merkeze bildirilmesi gerekiyordu. Böylece bu durumlara karşı tedbir alınabilirdi. Sultan Baybars da bu amaçla posta sisteminin önemini kavramıştı. Memlûk posta sistemi üzerine çalışan araştırmacılar, Büveyhilerin Abbâsiler üzerine tahakkümünden sonra Yakınoğu'da bozulan posta sisteminin Sultan Baybars döneminde tekrar inkişaf ettiğini kaydederler. Buna göre 300 yıl boyunca düzenli olarak işlemeyen posta sistemi Sultan Baybars'ın düzenlemeleriyle birlikte yeni bir ivme kazanmıştır.⁴⁶ Sultan Baybars döneminde posta teşkilatı, Moğollar ve Haçlılara karşı harekât planlarının belirlenmesinde, Memlûk Devleti sınırlarına yapılan saldırılara karşı tedbir almada ve savaş stratejisinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktaydı.⁴⁷ Dolayısıyla Sultan Baybars döneminde posta sistemi Abbâsiler döneminde uygulanan yapıdan daha ileri bir seviyedeydi. Çünkü organizasyonu ve işleyişi, bütünlük bir sistem haline gelmişti.⁴⁸ Esasen Sultan Baybars döneminde bölgedeki askerî koşullar posta sisteminin düzenli bir hale getirilmesi için bir mecburiyetti. Bunun yanında Memlûk Devleti hükümdarlık anlayışı, ülke içerisinde saltanat iddialılarının da kolayca ortaya çıkabileceği bir durum teşkil ediyordu. Sultan Baybars da bu durumların farkına varmış olmalıdır. Bu yüzden içerde ve dışarda yaşanan gelişmelerden haberdar olmak istiyordu. Bunun için idarî sistemini güçlendirdi, ülke sınırlarındaki haberlerin ve temel hususların aktarılabilmesi için kalıcı bir posta hizmeti ihdas etti.⁴⁹ Yeni teşkilat başlangıçta sultanın özel kullanımı için bir bilgi servisi olarak kurulmuştu. Ticarî ve ekonomik çıkarlarla bir ilgisi bulunmamakla birlikte, askerî ve idarî konulara odaklanmıştı. Sultan, Moğolların ve Haçlı Devletleri'nin tüm faaliyetlerinden haberdar olması gerektiğinin farkındaydı. Bu nedenle emirlerini ve diğer talimatlarını ülkenin her bölgesine hızlı bir şekilde iletmek zorundaydı.⁵⁰

Bu bağlamda, posta teşkilatının hükümdarlar için iletişim ve istihbarat ağı sağladığı, hükümdarın ülke içindeki olayları takip edebilmesi ve gerekli tedbirleri alabilmesi için hayati bir rol oynadığı görülmektedir. Posta görevlilerinin güvenilirlikleri, tarafsızlıkları ve sadakatleri, hükümdarın yönetiminde istikrar ve huzurun sağlanmasında kritik bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, bu görevlilerin geçimliklerinin hazine tarafından karşılanması ve sadece sultanın bilgi sahibi olması, sistemin sağlıklı bir şekilde işlenmesini sağlamaktaydı. Bu durum, hükümdarın adil, uyanık, sağduyulu ve tedbirli olduğunu göstererek ülkenin refahının artmasına katkıda

³⁸ İbn Abdüzzâhir, *age*, s. 151-152; Makrizî, *age*, C. 2, s. 17-18.

³⁹ Makrizî, *age*, C. 2, s. 18.

⁴⁰ Güler, *agm*, s. 214-215.

⁴¹ Payza, Büyük Moğol devletiyle şubelerinde şahsa mahsus verilen irade ve amannamelere verilen addır. Payza, başlıca hükümdarlara, emirlere, askerî kumandanlara, valilere ve bazen şayanı itimat olan kişilere verilmektedir. Payza her kime verilmişse onun hakkında merhamet ve inayet alameti idi. Genellikle Moğol İmparatorluğu'nda postacıların yol boyunca rahatça hareket etmesini sağlayan bir alametti. Nitekim Cengiz Han zamanında Ch'ang Ch'un adında bir kişi 1220-1224 yılları arasında yaptığı seyahatte Çin'den İran'a doğru giderken yol üstünde posta kuryeleri gördüğünü söylemiştir. Semerkant ve Balkaş'a kadar bu posta yollarını kullandığını söyleyen bu kişinin elinde ayrıca Cengiz Han'ın emri ile dolaştığını gösteren bir payzasının olduğu da söylenmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 196; Igor de Rachewiltz, "Personnel and personalities in North China in the early Mongol period", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, C. 9/2, Brill 1966, s. 111-112.

⁴² Saff Suresi 9. ayetin bir kısmı.

⁴³ el-Kalkaşandı, *age*, s. 370.

⁴⁴ el-Kalkaşandı, *age*, s. 370-371.

⁴⁵ Gazagnadou, *agm*, s. 248.

⁴⁶ Sauvaget, *age*, s. 12; Sadeque, *agm*, s. 169.

⁴⁷ el-Hâlidî, *agm*, s. 319.

⁴⁸ Sauvaget, *age*, s. 13.

⁴⁹ el-Hâlidî, *agm*, s. 318.

⁵⁰ Dvornik, *age*, s. 231.

bulunmaktaydı.⁵¹ Bu dönemde posta sisteminin kurulmasında çağdaş yöntemler ve uygulamalar da dikkate alınmıştı. Bu sayede, posta teşkilatı işlevsel bir hale gelmiş ve güçlü bir kurumsal yapının oluşmasına katkı sağlanmıştı. Baybars'ın çabalarıyla birlikte, posta teşkilatı tekrar önemli bir rol oynamaya başlamıştı. Yeniden yapılanma süreci, dikkatli ve özenli bir şekilde gerçekleştirilmiş ve kurumun işleyişi iyileştirilmişti. Bu süreçte, mevcut kaynaklardan faydalanılmış ve Moğol posta sistemi gibi başarılı örnekler dikkate alınmış olabilir. Her ne olursa olsun, posta teşkilatı bir kez oluşturulduğunda egemen bir kurum niteliği kazanmış ve zamanla bazı ayrıntılarda değişikliklere uğramıştı. Bu kurumun Sultan Baybars tarafından yeniden canlandırılması, özenli bir çalışma ve titiz organizasyon gerektirmiştir.⁵² Sultan Baybars'ın posta sistemini yeniden geliştirmesinde daha önce belirttiğimiz gibi Moğolların posta (*yam*) sisteminin de etkisi olabileceği göz ardı edilmemelidir. Moğolların posta (*yam*) sistemi resmî olarak 1234 yılında Ögeday tarafından kurulmuştur ve bu sistemin Çin postalarının taklidi olduğu bilinmektedir.⁵³ Baybars posta teşkilatını yeniden yapılandırdığı süreçte, Moğolların uzun süredir işleyen ve düzenli bir şekilde faaliyet gösteren posta sisteminin olması önemli bir etkidir. Bu durum, Baybars'ın kurumun organizasyonunda ayrıntılı olarak Moğol posta ağından esinlenmesine ve daha modern bir yapı oluşturmaya yönelik bir karar almasına yol açmış olabilir. Bu, eski halifelik dönemine ait posta teşkilatı ile kıyaslandığında daha gerçekçi bir durumdur. Baybars'ın doğduğu Kıpçak bozkırları, o dönem Altın Orda hanlarının hâkimiyeti altındaydı. Bu nedenle Baybars, Moğolların kurumları hakkında bilgi sahibi olmuş olabilir ve bu da onun imparatorluğunda bir posta sistemi oluşturma kararı almasında etkili olmuş gibi görünmektedir. Ayrıca, göçebe toplulukların Mısır'a girişiyle birlikte bazı geleneklerin de aktarılmış olması mümkündür. Bunlar arasında atların işaretlenmesi gibi uygulamalar da yer alabilir, ancak bu henüz doğrulanmamış bir iddiadır. Ne olursa olsun, posta teşkilatı kurulduğu anda egemen bir kurum haline gelmiş ve zaman içinde bazı değişikliklere uğramıştır. Ancak, idarî bir düzenlemeye kadar varlığını sürdürmüştür.⁵⁴

Sultan Baybars ülke içerisinde asayiş, düşmana karşı tedbir konusunda haber alma faaliyetlerini posta sisteminin yanında casuslukla da elde ederdi. Bu faaliyetlerde bölgedeki kabilelerden istifade ederdi. Söz gelimi Sultan Baybars, başta Irak bedevileri olmak üzere, istihbarat faaliyetlerinde önemli yardımlar almıştır. Bu yardımın nedeni kâfirlere karşı Müslüman dayanışması olabilir, ancak merkezi otoriteye yani İlhanlılar ve yöneticilerine karşı geleneksel bir bedevi muhalefetinin olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. 1261-1262 yılında Sultan Baybars, bazı Arap kabilelerini el-Enbar (Irak'ın en büyük şehri), el-Hille (Irak'ta bir şehir), el-Kufe (Irak'ta bir şehir) konumlandırmıştı. Bu kabilelere Moğolların faaliyetlerini gözlemelerini emretmiştir.⁵⁵

Baybars, saltanatta hak iddia edecek olan insanlara saltanatın onlar için uygun olmadığını göstermek adına böyle taktikler kullanmıştır. 1261-1262'de Sultan, Abbâsî Devleti'ne çalışan ve şimdi Moğollara hizmet eden Salar el-Bağdadî ile iletişim halinde idi. Salar, Baybars'a onun yolundan çekileceğine söz verdi, fakat yola çıkmayı ertelemeye devam etti. Sultan elini zorlamaya devam etti. Salar'a iki ulak ile haber yolladı. Ancak ulaklardan biri diğerini öldürmek ve hem cesedi hem de mektubu Moğolların bulabileceği bir yere bırakmak için gizli bir emir aldı. Sırrının Moğollar tarafından keşfedildiğini anlayan talihsiz Salar'ın kaçmaktan başka çaresi kalmamıştı. Ancak yine de Salar, saltanata gelme konusundaki çekincesine rağmen Sultan Baybars tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştı.⁵⁶

Sultan Baybars'ın haber alma ve istihbarat sisteminin düşmanları tarafından da takdir edildiği anlaşılmaktadır. İlhanlı tarihçisi Vassaf'ın kaydettiği bir rivayet bunu destekler niteliktedir. Nitekim Vassaf'a göre Sultan Baybars, adil, zeki ve iş bilir bir adamdı ve Melik Zahir lakabını aldı. Saltanat tahtında istikrar sağladıktan sonra Rum memleketine tasallut etme hevesine kapıldı. Ardından tanınmayacak bir şekilde kendi havaslarından iki üç kişiyle birlikte casusluk amacıyla yoları tanımak ve düşmanın gücünün ölçüsünü öğrenmek için Rum'a gitti. Daha sonra Abaka Han'a bir mektup yazıp araştırma ve casusluk için Rum'a gittiğini ve o diyarı baştanbaşa dolaştığını, bu sözünün delilinin ise şu olduğunu belirtti: "Kendi yüzüğümü filan yemek dükkânında bir miktar yemeğe karşılık rehin bıraktım." Abaka Han'dan yüzüğünü o dükkândan alıp tekrar kendisine göndermesini istedi. Abaka Han bu cüret karşısında şaşırıp Muiniddün Pervane'nin huzuruna bir haberci göndererek yüzüğü istedi. O da yemekçiden yüzüğü alıp Abaka Han'ın huzuruna getirdi. Abaka Han da onu Mısır'a gönderdi.⁵⁷ Vassaf'ın kaydettiği bu bilgiyi diğer Memlûk ve İlhanlı kaynaklarından teyit edememekteyiz. Doğruluğu konusunda da şüpheler olabilir. Ancak bir İlhanlı tarihçisinin Sultan Baybars'ın Anadolu'yu birkaç kişiyle baştan sona gezmesini aktarması adı geçen hükümdarın haber alma ve casusluk konusunda gösterdiği başarının bir yansımasıdır.

⁵¹ Abdüzzâhir, *age*, s. 129-130.

⁵² Sauvaget, *age*, s. 12.

⁵³ *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 203-205; Thomas T. Allasen, "Mongolian Princes And Their Merchant Partners 1200-1260", *In Asia Major Article*, S. 2/2, 1989, s. 96.

⁵⁴ Sauvaget, *age*, s. 13.

⁵⁵ Reuven Amitai-Preiss, *Mongols And Mamluks The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, s. 144-145.

⁵⁶ Amitai-Preiss, *age*, s. 149-150.

⁵⁷ Abdullah b. Fazlullah-ı Şirazi, *Tezciyetü'l-Emsâr ve Tezciyetü'l-A'sâr, meşhur be Târîh-i Vassâf*, neşr. Ahmed Hâtemî, C. 1, Neşr-i Ulum, Tahran 1401/2022, s. 149-150.

ERKEN MEMLÜKLER ZAMANINDA RESMÎ POSTA SİSTEMİ (SULTAN BAYBARS DÖNEMİ 1260-1277)

Memlûklerin posta teşkilatı, Orta Çağ'da özellikle iletişim ve haberleşme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulmuş bir kurumdu. Memlûk posta sistemi, özellikle resmi yazışmaların, emirlerin, askerî bilgilerin ve diplomatik haberleşmelerin iletilmesi için kullanılmıştı. Sultanın yönetim yazışmaları ve resmî mektupları posta sistemi aracılığıyla taşınırken, sultanın emirlerinin askerî birimlere iletilmesi de önemli bir işlev olarak yerine getirilmişti. Posta sistemi aynı zamanda diplomatik iletişim görevini de yerine getirirdi. Diplomatik misyonlar ve elçilikler arasında iletişimi sağlamak, önemli haberleri ve mektupları güvenli bir şekilde iletmek posta sisteminin görevleri arasındaydı. Memlûk posta sistemi ayrıca sultan tarafından gönderilen hizmetkârların, araştırmacıların veya özel görevlilerin taşınması için de kullanılırdı. Sultanın bir eyalete gönderdiği kişilerin güvenli bir şekilde seyahat etmeleri ve görevlerini yerine getirmeleri için posta sistemi önemli bir rol oynardı. Posta sisteminin bir diğer önemli işlevi ise siyasî rolüydü. İsyanların duyurulması, karşı-devrimci faaliyetlerin bildirilmesi veya düşman emirlerin sürgüne gönderilmesi gibi siyasî konular posta sistemi aracılığıyla iletilirdi. Bu da posta sisteminin hükümdarın kişisel niyetlerinin bir aracı olduğunu gösteren bir faktördü. Memlûklerin posta sistemi, iletişim ve haberleşme ihtiyaçlarını karşılamak, resmî yazışmaları taşımak, askerî ve diplomatik haberleşmeleri sağlamak, görevlileri taşımak ve siyasî haberleri iletmek gibi önemli işlevleri yerine getiren bir kurumdu. Bu haliyle *berid* sistemi daha sonraki istihbarat teşkilatlarının öncüsü olarak kabul edilebilir.⁵⁸

SONUÇ

Yakındoğu'da 13. yüzyılın ilk yarısı siyasî kaosun ve taht mücadelelerinin yaşandığı bir dönemdi. Eyyübîlerin kendi içerisindeki taht mücadeleleri, Haçlıların bölgeye saldırıları ve Moğolların gelişi bu kargaşayı daha da arttırdı. Sultan Baybars hükümdar olduğunda başlıca iki problemle karşı karşıyaydı. Bunlar Haçlıların ve Moğolların saldırılarıydı. Sultanın buna karşı askerî tedbirlerinin yanında idarî sistemde de bazı düzenlemeler yapması gerekiyordu. Moğolların özellikle Bağdat ve Suriye gibi başkent Kahire'ye uzak bölgelere saldırıları karşısında tedbir almak için merkezî hükümetin bu durumdan bir an önce haberdar olması gerekiyordu. Bunun için de resmî posta sisteminin muntazam şekilde işlemesi gerekiyordu. Sultan Baybars bu durumun farkında olmalı ki hükümdar olduktan sonra gerçekleştirdiği işler arasında kendisinden önce bozulan resmî posta teşkilatını düzenlemek geldi. Bu şekilde Moğolların saldırılarından erkenden haberdar olabilir ve buna karşı tedbir alabilirdi. Böylece Sultan Baybars döneminde Yakındoğu'da posta teşkilatı düzenli bir hale geldi. Sultan resmî posta sistemiyle bizzat ilgilenmekteydi. Böylece en gizli haberlerden haberdar oluyor hem içerde hem de dışarda otoritesini sağlayabiliyordu. Sultan Baybars'ın yeniden düzenlediği resmî posta sistemi ve istihbarat her açıdan teşkilatlı bir yapıydı. Bu durum yukarıda belirttiğimiz gibi bir İlhanlı kaynağına da yansımıştı. Sonuç olarak Sultan Baybars döneminde yeniden düzenlenen resmî posta sistemi ülkede kontrolün sağlanması açısından önemli bir idarî kurumdu.

KAYNAKÇA

Abdullah b. Fazlullah-ı Şirazî, *Tezciyetü'l-Emsâr ve Tezciyetü'l-A'sâr, meşhur be Târîh-i Vassâf*, neşr. Ahmed Hâtemî, C. 1, Neşr-i Ulum, Tahran 1401/2022.

ALLASEN, Thomas T., "Mongolian Princes And Their Merchant Partners 1200-1260", *In Asia Major Article*, S. 2/2, 1989, ss. 83-126.

ALPTEKİN, Coşkun, "Musul Atabegliği Zamanında Posta Teşkilatı", *Selçuklu ve Atabeglikler Tarihi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman G. Özgüdenli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, ss. 111-114.

ALPTEKİN, Coşkun, "XI-XII: Yüzyıllarda Selçuklular ile Atabeyliklerde Posta ve İstihbarat", *Selçuklu ve Atabeglikler Tarihi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman G. Özgüdenli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, ss. 19-27.

AMITAI-PREISS, Reuven, *Mongols And Mamluks The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge University Press, Cambridge 1995.

AYKAÇ, Mehmet, *Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilatında Dîvânlar (132-232/750-847)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

BRUNING, Jelle, "Developments in Egypt's early Islamic postal system (with an edition of P.Khalili II 5)", *Bulletin of SOAS*, S. 1/81, Cambridge 2018, ss. 25-40.

⁵⁸ Muhammed Hüseyin Mehâsine, *Târîhu Medîneti Dimâşk Hilâle'l-Hükmi'l-Fatimî*, el-Evâil li'n-Neşri ve't-Tevzi' vel-Hademâti't-Tibâiyye, Dimâşk 2001, s. 172-173.

ÇETİN, Altan, “Memlûk Ordusunda Haberleşme ve Casusluk”, *Kuruluştan Günümüze Türk Ordusu, On İkinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri-I, 20-22 Mayıs 2009-İstanbul*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, ss. 115-124.

ÇETİN, Altan, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2007.

DVORNİK, Francis, *Origins Of Intelligence Services*, Rutgers University Press, New Jersey 2016.

Ebi'l-Abbas Ahmed el-Kalkaşendî, *Subhü'l-A'ş'a fî Sınâati'l-İnşa*, C. 14, Daru'l-Kutubü's-Sultaniyye, Kahire 1919.

Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yunûnî, *Zeylü Mir'ati'z-Zemân*, C. 3, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1954.

el-HÂLİDÎ, Enver 'Avde, “Devr Nizamü'l-berîd fî el-Mu'arek ve'l-Futûhâtü'l-Harbiyet fî'l-asrû'l-Memaliki el-Bahri”, *Meceletü'l-Ulumu'l-İnsâniyet ve'l-İçtimâ'iyet*, 1/43, Gazze 2016, ss. 317-328.

el-SU'DÂVÎ, Nazir el-Hassan, *Nizâmü'l-Beridi fî ed-Devleti'l-İslâmiyye*, Daru'l-Mısri, Kahire 1953.

ERDEM, İlhan ve PAYDAŞ, Kazım, *Ak-Koyunlu Devleti Siyasî Tarihi ve Yönetim Yapısı*, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2021.

GAZAGNADOU, Didier, “Les Postes à Relais de Chevaux Chinoises, Mongoles et Mameloukes au XIIIe siècle: un cas de Diffusion Institutionnelle”, *Actes des Congrès de la Société des Historiens Médiévistes de L'enseignement Supérieur Public, 24e congrès, Avignon, 1993*, La circulation des nouvelles au Moyen-Age, Paris 1994, ss. 243-250.

GAZAGNADOU, Didier, “The Iranian Origin Of The Word ‘Barid’”, *Journal Of Persianate Studies*, C. 10, Leiden 2017, ss. 49-56.

GÖK, Halil İbrahim, *Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2013.

GÜLER, Hatice, “Memlûklerde Berîd Teşkilatı”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 39/12, Nisan, 2019, ss. 202-225.

HAREKÂT, İbrahim, “Berîd”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1992, ss. 498-501.

İbn Abdüzzâhir, *Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars*, çev. Aydın Usta, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021.

İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerif*, tahk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 1988.

İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr fî vekâ'i'i'd-dühûr*, tahk. Muhammed Mustafa, C. 1/1, Kahire 1984.

İbnü't-Tıktaka, *El-Fahrî (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirler Tarihi, 632-1258)*, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2016.

KORKMAZ, Ahmet, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Efeakademi Yayınları, İstanbul 2022.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad, “Berîd”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Eskişehir 2001, ss. 541-549.

KUŞÇU, Ayşe Dudu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

MEHÂSİNE, Muhammed Hüseyin, *Târîhu Medîneti Dimaşk Hilâle'l-Hükmi'l-Fatimî*, el-Evâil li'n-Neşri ve't-Tevzî' vel-Hademâti't-Tibâiyye, Dimaşk 2001.

Moğolların Gizli Tarihi, çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

RACHEWİLTZ, Igor de, “Personnel and personalities in North China in the early Mongol period”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, C. 9/2, Brill 1966, ss. 88-144.

SADEQUE, Syedah Fatıma, “Development Of Al-Barid Or Mail-Post During The Reign Of Baybars I Of Egypt (1260-1276 A.D.)” *Journal Of The Asiatic Society of Pakistan*, C. 14/ 2, Pakistan 1969, ss. 167-183.

SAUVAGET, Jean, *La Poste aux Chevaux dans L'empire des Mamelouks*, Librairie D'amérique et D'orient, Paris 1941.

SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, “Berîd Teşkilatının Menşesine Dair Bazı Yeni Bulgular”, *İslâmiyat*, S. 2/4, Ankara 2001, ss. 139-147.

ŞEŞEN, Ramazan, *Selâhaddin Eyyübî ve Dönemi*, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2018.

ERKEN MEMLÜKLER ZAMANINDA RESMÎ POSTA SİSTEMİ (SULTAN BAYBARS DÖNEMİ 1260-1277)

ŞİMŞİR, Mehmet, *İlk Dönem İslâm Tarihinde Haberleşme, (Râşid Halifeler Sonuna Kadar)*, Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2011.

Takiyeddin Ahmed b. Ali Makrizî, *Kitâbu's-Sulûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mulûk*, tahk. Muhammed Abdulkadir Atâ, C. 1-2, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 1997.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

YAZICI, Nesimi, "Klâsik İslâm Döneminde Haberleşme Kurumu ile İlgili Bazı Mülâhazalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXIX, Ankara 1987, ss. 377-386.

YILDIRIM, Taner, "Abbasîlerde Bilgi Toplama ve Haberleşme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1/27, Elazığ 2017, ss. 249-264.

YÜREKLİ, Tülay, "Zengîler ve Eyyûbîlerde İstihbarat", *Türkiyat Mecmuası*, C. 72/2, İstanbul 2017, ss. 293-311.

ZEYDAN, Corci, *İslam Uygarlığı Tarihi I*, çev. Nejdet Gök, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2012.

ZİYÂDAT, Abdulganî Abdulaziz, "Turukü'l-Berîd fi'Mısır Asrı Selatini'l-Memalikü'l-Bahriyye (748-784 h./1250-1381 m.)", *el-Mecelletü'l-Coğrafiyyetü'l-Arabiyye*, S. 1/48, Kahire 2017, ss. 153-195.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>